

## LÁBADY TAMÁS

# Az eszmei kártérítés új dimenziói a magyar jogban

### *Expozíció*

A Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága az 1992. június hó 1. napjával hatálybalépett 34/1992. (VI. 1.) AB határozatával alkotmányellenesnek ítélte a nem vagyoni kártérítést súlyosabb esetekre szorító, korlátozó jogszabályi rendelkezéseket és azokat a jövőre nézve megsemmisítette. Az alkotmányossági határozat folytán a polgári jogban és a munkajogban jelenleg hatályos rendelkezések az eszmei kártérítéssel kapcsolatban mindössze annak kimondására korlátozódnak, hogy a károkozó *köteles megtéríteni a károsult nem vagyoni kárát is*.

Ez a fordulat a nem vagyoni kártérítés jogintézményének új dimenzióit nyitotta meg.

### *Előzmények*

I. Az ideális kártérítés "*bányatott jogintézménye*" a magyar magánjogban a századforduló idején indult el az önálló jogfejlődés útján. Az elvi felbátorítást a Magánjogi Törvénykönyv előmunkálatai hozták meg, amelyek már a századfordulókori első tervezetben megadták a nem vagyoni sérelemért a *pénzbeli elégtétel* követelésének a jogát. A közvetlen lökés azonban a törvényhozástól eredt, amely egyes speciális esetekben tételes jogszabállyá emelte az immateriális kártérítés intézményét. A század első évtizedeiben — párhuzamosan azzal, hogy az ún. *szabadságelvonási díj* a büntetőjog területére szorult vissza — az eszmei javak "*jogüres területe fokozatosan benépesült*". Ahogy a liberalizálódó *sajtó* a személyiségi jogokra "leselkedő" veszélyforrássá lett, a pozitív jog arra rövidesen az eszmei kártérítés szankciójával reagált és az 1914. évi XIV. törvénycikk, a *sajtótörvény* 39. §-a a sajtóközleménnyel okozott vagyoni káron felül a sértett nem vagyoni káráért is megfelelő pénzbeli elégtételt rendelt, a *méltányosság* szempontja szerint, ugyanakkor nem kötötte a kártérítést sem a szándékossághoz, sem ahhoz, hogy a károkozó magatartás bűncselekmény legyen. Ezt a rendelkezést az ugyanebben az évben elfogadott XLI. törvénycikk 28. §-a, a *becsület védelméről* szóló törvényben kiterjesztette a

nem sajtó útján elkövetett rágalmozásra, becsületsértésre, a meghalt ember emlékének meggyalázására, a hitelrontásra, továbbá a hamis vádra is. A következő évek törvényhozása, így az 1921. évi LXV. törvénycikk, a *szerzői jogi törvény* 18. §-a, továbbá a *tisztességtelen versenyről* szóló 1923. évi V. törvénycikk 35. §-a az ideális kártérítés újabb tényállásait teremtette meg (utánzás, hírnév- vagy hitelrontás, üzleti vesztegetés, titok elárulása vagy felhasználása stb. esetére). Az 1928. évi Magánjogi Törvénykönyv Javaslat (Mtj) 11–14. §-a pedig már az eszmei kártérítést önálló *kártípusként* karakterizálta, s a tiltott cselekmények miatt kártérítésre kötelezettet nem vagyoni *elégtétel-adási kötelezettséggel* is megterhelte, ha azt egyébként a *méltányosság* megkívánta. Az Mtj. 17-26. §-a pedig már sui generis kárigényként tételezte az elhalt *bozzátartozójának* immateriális kárát is.

Az Mtj-t ténylegesen alkalmazó bírói gyakorlat általánosságban is magáévá tette a nem vagyoni kártérítés eszméjét, így az ideális kártérítés a magyar judikatúrában a '30-as évekre már *általános gyakorlattá vált*.

2. A századfordulón a magyar magánjog *modernizálásának* egyik — nem is jelentéktelen — tényezője a *személyiségi jogok magánjogi védelmének* a felerősödése volt. A magánjog szerepkörének ez a kiszélesedése nemcsak a vázolt kodifikációban, hanem *az elméletben* is tettenérhető. A bíróságok pedig — kezdeti bizonytalankodás után — mind szélesebb oltalmat és jogvédelmet biztosítottak az autonómiát a vagyoni viszonyokkal egysorban garantáló személyiségi jogoknak.

Ezzel összefüggésben az eszmei, ideális kártérítés körüli jogirodalom jelentősen megélnékült, és az irodalom a kodifikációnak jelentős támogatója volt. Már a századfordulón — amikor a "nagy öreg", *Zsögöd* Benő kötelmi jogi gondolkodás- és izlésformáló befolyása még erőteljesen érvényesült — *Meszlény* Artur nagyhatású tanulmányt írt a nem vagyoni érdekek magánjogi védelméről, s ettől kezdve az ideális kártérítés és a személyiségi jogok összefonódása magánjogi tudományunkban olyan szorossá vált, mint amilyen koherens összefüggés a római jogi iniuriák és a prétor által adott pönális keresetek között fennállt. *Meszlény* Artur néhány év múlva a Ptk tervezetét bírálva mutatott rá az immanens kapcsolatra, *Balás P.* Elemér pedig egyenesen jogi-oksági viszonyt látott az ideális kártérítés és a személyiségi jogok súlyos, illetőleg komoly sérelme között. A témával kapcsolatos szinte könyvtárnyi irodalomból külön érdemes felemlíteni *Beck* Salamont, a mindig gyakorlatias alkalmazó teoretikust, aki "közhelyszerű evidenciaként" fogalmazta meg, hogy miként a sajtóvisszaélés sem lehet indok a sajtószabadság elvetésére, ugyanúgy az erkölcsi kártérítéssel való esetleges visszaélés sem lehet ok annak a jogból való száműzésére. S éppen a sajtószabadsággal való visszaélés lehetősége, mint immateriális sérelemokozás, indokolja — egyebek között — a személyiségvédelmet az erkölcsi kártérítés szankciójával.

De megfogalmazódtak a jogirodalomban a magánjogi kodifikációs tervezetekkel összhangban álló álláspontok is, amelyek az ideális kártérítést kártípusként, illetőleg kárfajtaként specifikálták, illetőleg amelyek szerint a nem vagyoni kár fogalma a kártérítés terjedelme körébe tartozik, amikor is "a

károkozó tény által előidézett nem vagyoni hátrányos helyzet is megtérítésre kerül". *Almásy Antal és Dezső Gyula* az eszmei kártérítésben a kártérítés hatékonyságának növekedését látták, így ők az irodalomban a jogintézményt a kártérítés terjedelmi faktoraként kezelték.

3. A *kárkarakter* a bírói gyakorlatban is viszonylag sokáig egyeduralkodó volt, sőt a jogalkalmazás egy ideig egyáltalában nem tudott az anyagi kárfogalomtól függetlenedni. A nem vagyoni kártérítésnek ebben az összefüggésben legtipikusabb alkalmazási területei a *testi sértések* és *eltorzítások* jogellenes cselekményei voltak. A marasztalások feltétele a bíróságok szerint az okozott hátrányok *súlyossága és komolysága* volt, lényegében az, hogy a károsult életben való érvényesülése jelentősen megnehezüljön.

A bírói gyakorlat azonban a kezdeti, tisztán *felelősségjogi-kártényállási szemléletet* idővel meghaladta és fokozatosan eljutott odáig, hogy a személyiségi jog ellen irányuló előbb szándékos, utóbb azonban már véttlen tilos cselekmények esetén is megítélte az eszmei kártérítést, ha a cselekmény a sértettnek súlyos hátrányt okozott. Később – jogegységi iránymutatásként – a *Kúria* a bíróságok számára meg is fogalmazta az intézmény főbb specifikumait. Eszerint a nem vagyoni kár olyan erkölcsi veszteség, amelyet a sértett a *személyiségét alkotó értékek csökkenése által szenvedett el*. Ezeknek az értékeknek a felsorolása tartalmazza az emberi méltóságnak kijáró tiszteletet, a megbecsülést, a bizalmat, a tekintélyt és a személyiséggel kapcsolatos egyéb javakat. Eszmei kártérítés járt a lelki fájdalom okozása és a megszegyenítés, a megalázás miatt is. Az erkölcsi életen, a női szemérmén esett sérelmeket a bíróságok – a kor erkölcsi értékrendjének megfelelően – védelmezték, s ezekben az ún. *deflorációs perekben* korántsem valamiféle "álszemérem", hanem a kor nőtársadalmának – tegyük hozzá: a mainál sokkal vonzóbb *szemérmességet* tükröző szubjektív erkölcsi igényessége manifesztálódott.

A *magánjogi csábítás* vagy az *eljegyzésszegés* sérelemdíjjal járó esetei egyben súlyos személyiségi jogsérelemi tényállások voltak: sértették a tisztességet, a becsületet, a jóhírnevet, a szexuális szabadságot, az önérvényesítés jogát. Az *autonómia védelmét* és állami garantálását jelentették később azok az ítéletek, amelyek a rágalmazó sajtóközleményeket, vagy a csendőri megaláztatásokat szankcionálták erkölcsi kártérítéssel.

Ezekkel az ítéletekkel a nem vagyoni kártérítés nemcsak, hogy a bírói gyakorlat bevett és általánosságban alkalmazott jogintézményévé vált, hanem ténylegesen eljutott *alkalmazhatóságának lehetséges végső határáig*: a testi sérüléssel, torzulással járó, maradandó személyi károkat eredményező felelősségjogi tényállások mellett az intézmény *az autonómia biztosítására és az egyes személyiségi jogok garantálására* is bevetésre került.

4. Ezt a szépvívű jogfejlődést azután a háborút követően alapvetően *szovjet mintára* átalakuló magyar szocialista polgári jog sokáig az "*ördög művének*" tekintette. A Legfelsőbb Bíróság 1953-ban az erkölcsi kártérítést azon az elvi alapon zárta ki jogunkból, hogy "szocialista életviszonyok között az erkölcsi értékek pénzre nem válthatók". Az "intézményi kiiktatást" megelőzően a

jogintézmény már 1951-ben *válságba jutott*, amikor elutasította a Legfelsőbb Bíróság az erkölcsi elégtétel iránti igényt a nem vagyoni kártérítés akkori időszakának legkirívóbb esetében, az ún. *magánjogi csábításnál*. A döntés indokolásában a felsőbb bíróság már előrevetítette az egész intézmény elvetését, amikor kifejtette, hogy "jellegzetes kapitalista szemlélet az, hogy pénzzel minden megszerezhető és megváltható". 1953-ban azután a Legfelsőbb Bíróság III. sz. Polgári Elvi Döntése *jogegységi elvként* kötelező erővel mondta ki, hogy "kártérítést csak vagyoni károsodás megtérítéseként lehet megítélni. Erkölcsi vagy más nem vagyoni természetű hátrányok kiegyenlítésére kártérítést megítélni nem lehet".

A megszüntetés "drasztikumán" enyhített ugyan az *általános kártérítés* jogintézményének egyidejű bevezetése, a döntéssel azonban az immateriális kártérítés "*bányatott jogintézménye*" 24 évre a magyar magánjogból "száműzetésre" került.

Az ún. *általános kártérítés* ugyan az eszmei kártérítést *felváltó szankcióként* jelent meg jogunkban, egyidejűleg azonban "*tetéző kártérítésként*" is intézményesedett, figyelemmel arra, hogy e kártérítési processzusokban megjelentek a *csak becsülhető károk* is. Ilyen értelemben pedig az általános kártérítés az eszmei kártérítést kiiktató feladata mellett bizonyos mértékig a *túlélést* is biztosító kártérítési szabályként funkcionált.

Így végeredményben azt is mondhatjuk, hogy az immateriális kártérítés kontinuitása a magyar jogalkalmazási gyakorlatban nem szűnt meg, csak egy – bár meglehetősen megrázkódtató – negyedszázados válságot illetően "*tetszhalált*" élt át, miközben a bíróságok egyre inkább megszabadították az intézményt válságtüneteitől és előkészítették annak újját, hogy 1978. március 1-től kezdődően az ideális kártérítés a magyar polgári jognak ismét *élő intézményévé* váljon.

#### A törvényi rendezés

Az 1959. évi IV. törvény, a magyar Polgári Törvénykönyv 1977. évi *novellája*, az 1977. évi IV. törvény – a magyar jogrendben először – a következő normaszöveggel iktatta be a nem vagyoni kártérítés intézményét a polgári jog rendelkezései közé: Ptk. 354. §: *A károkozó köteles megtéríteni a károsult nem vagyoni kárát, ha a károkozás a károsultnak a társadalmi életben való részvételét, vagy egyébként életét tartósan vagy súlyosan megnehezíti, illetőleg a jogi személynek a gazdasági forgalomban való részvételét hátrányosan befolyásolja.*

A rendelkezést ezzel a normatartalommal – esetenként csak utaló szabályok formájában – vették át más jogágak is (amelyeknek a polgári jog az "anyajoga"), továbbá más jogszabályok. A *munkajog területén* önálló tételezésben is megjelent a dolgozó *halála* esetén a *hozzátartozókat* megillető nem vagyoni kárigény.

Figyelemreméltó, hogy a törvényi szabályozást megelőzően – a '70-es évektől kezdődően – az ideális kártérítés a jogirodalomban elsősorban *személyiségi jogi karakterével* kísértette meg a magyar szakírók érzékenységét. Az irodalomban szinte mindenki az eszmei kártérítéstől várta a személyiségi jogok gyakoribb polgári jogi igénybevetését, érvényesítését és védelmét. Nyugodtan állíthatjuk, szinte egyhangú volt a témával foglalkozók lelkesedése: a nem vagyoni kártérítés újbóli bevezetésére azért van szükség, hogy a személyiségi jogok megsértésének végre ismét *hatékony szankciója legyen*.

A törvényi szabályozás azonban – a jogirodalom várakozásával szemben – *meghatározott tényállásokhoz kötött felelősségi alakzatként* iktatta be az ideális kártérítést a magyar polgári jogba. Nemcsak, mert a novella a *szereződésen kívüli kárfelelősség* rendelkezései közé illesztette az erkölcsi kártérítést, a Ptk XXX. fejezetébe, "*A felelősség egyes esetei*" cím alá, hanem mert a nem vagyoni kártérítés és a személyiségi jogok kapcsolatára – a törvény indokolásának egy félmondatán túl – a tételes jogi rendelkezés nem is utal. A miniszteri indokolás szerint nem korlátozza a törvény a felelősséget a testi épség és egészség sérelmének eseteire, bár a körülírt következmények – jellegüknél fogva – elsősorban a testi épség és egészség károsodásához tapadnak. Elvileg azonban az egyéb személyhez fűződő jogoknak (pl. a jóhírnévnek) a megsértése is maga után vonhatja a törvényben írt következményeket.

Persze csak elvileg. A novella hatálybalépését követő – s ma már 15 évre visszatekintő – bírói gyakorlat ugyanis egyértelműen mutatja, hogy a nem vagyoni kártérítés valóságos terrénuma az egészségkárosodások és a testi sértések tényállásköre, amelyek döntő többségükben közlekedési balesetek, illetőleg üzemi balesetek során keletkeznek. Az eltelt időszakban elvéve, tulajdonképpen *kivívó kivételként* született ugyan néhány *egyéb személyiségi jogsértéssel összefüggő marasztaló ítélet* (elsősorban a *szexuális szabadságot* durván sértő, erőszakos nemi közösüléssel, illetőleg fajtalansággal kapcsolatos bűncselekmények folytán), ezek a kivételek azonban nem szolgáltak alapul arra, hogy a nem vagyoni kártérítés törvényi rendelkezését a gyakorlat az általános személyiségvédelem szolgálatába állítsa.

### *Az Alkotmánybíróság ítélete*

A Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága hivatkozott határozatával a Ptk. novellájával bevezetett jogintézmény korlátozó, szűkítő rendelkezéseit ítélte alkotmányellenesnek és azokat megsemmisítette.

Az Alkotmánybíróság felfogásában a polgári jog, mint *a polgárok autonómiájának elsődleges jogága*, egyre inkább túlmegy a tiszta vagyoni viszonyok szabályozásán és a személyek személyhez fűződő jogait is – vagyoni jogaikkal egysorban – védelem alá helyezi. Az autonómia biztosítását szolgáló személyiségi jogok viszont elválaszthatatlanok az alkotmányos szabadságjogoktól. Az Alkotmánybíróság már több határozatában kifejtette, hogy *az emberi méltósághoz való, az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében deklarált*

jogot az Alkotmánybíróság az ún. "általános személyiségi jog" egyik megfogalmazásának tekinti. Rámutatott arra is, hogy az általános személyiségi jog "anyajog", amely forrása az egyéb, nevesített és nem nevesített személyiségi jogoknak. Az *azonos személyi méltóság* alkotmányos jogából viszont az következne, hogy a polgári jog a személyek személyhez fűződő jogait a személyek tulajdonosi és egyéb vagyoni jogaival egysorban (*egyenlő súllyal*) védje. A nem vagyoni kártérítés követelhetőségét ezzel szemben a polgári jog a *jogsértés következményei szerint differenciálja*, azaz a személyek személyhez fűződő jogait csak a jogsértés hatása, eredménye szerint részesíti vagyoni védelemben, s a nem vagyoni kártérítést a jogi szabályozásban – a következményeket tekintve – a *súlyosabb esetekre* korlátozza. Ez a szabályozás az egyenlő méltóságra vonatkozó megkülönböztetés tilalmába ütközik, azaz személyek között *egyéb helyzet szerinti diszkriminációt valósít meg* azáltal, hogy az általános személyiségi joggal védett személyek között olyan ismérvek alapján differenciál, amelyek a személyiségi jogsértésnek *nem szükségszerű feltételei*.

A társadalmi életben való részvétel, vagy egyébként az élet tartós vagy súlyos megnehezülésének a nem vagyoni kártérítés alapjakénti feltétele *önkéntes határvonal*. Mivel a nem vagyoni kártérítés a személyiség megsértését hivatott szankcionálni, azok az ismérvek, amelyek alkalmazhatóságát *külső jelekhez kapcsolják* a személyiségvédelem alkalmatlan kritériumai és szükségtelen korlátai. Ezek a törvényi feltételek olyan látszólagos külső jelek, amelyek nem alkalmasak az intézményt objektívnek megtartani; ezek alapján tehát nem lehet a nem vagyoni sérelem fennállása vagy elutasítása között alkotmányosan különböztetni. Ha a polgári jog elismeri a nem vagyoni kártérítést a személyiségvédelem eszközeként, azt *nem kötheti olyan külső feltételekhez*, amelyek *szüségtelenek és önkényesek*. Mivel az ideális kártérítésben nemcsak a kár nagysága, de maga a személyi kár bekövetkezte is *becslésen alapul*, amelynek *objektív mércéje nincs*, azt a jogi szabályozásban *alkotmányosan nem lehet a következményekhez igazítani*. Ezért a nem vagyoni kártérítés megállapításában, összecszerúságának meghatározásában egyedül *a bíróságok józanságának, személyes elkötelezettségének és mértéktartásának lehet meghatározó szerepe*.

### *Hogyan tovább?*

Az Alkotmánybíróság határozata az eszmei kártérítést visszakormányozta a magyar jogfejlődésnek arra az útjára, amelyet a századfordulótól kezdődően a magyar bírói gyakorlat a második világháború végéig a jogintézmény számára kitaposott. A magyar polgári jogból átmenetileg – a szocialista jogfejlődés időszakában – száműzött, majd korlátozott tartalommal visszaállított jogintézmény ezzel a határozattal újra a személyiségvédelem általános polgári jogi eszközévé vált.

Ezzel a lépéssel a vagyoni és a nem vagyoni személyi károk és az értük való magánjogi felelősség *dualizmusa* a magyar polgári jogban megszűnt, a polgári jog vagyoni és személyi viszonyokat oltalmazó intézményrendszere *egységesedett*. A vagyoni és személyi károk *egységesítésére magának a jogsértésnek a ténye szolgál alapul*. A polgári jog azáltal biztosíthatja a személyiségi jogoknak a vagyoni jogokhoz való emancipálódását, ha a személyi károkat (a személyi jogsértéseket) a vagyoni károkkal *egysorban kezeli*.

Az általános polgári jogi személyiségvédelemnek ez a szankciós konstrukciója a *nem vagyoni kártérítés általános szabálya: a sérelemdíj vagy fájdalomdíj*, amely a modern polgári jogok személyiségi jogi "értékmérője", és amely magában hordozza az *elégtételadás* ősi funkcióját, a nem vagyoni értékek "becsületét", az eszmei javak *értékességének* a tiszteletbentartását, az *emberi méltóság* tudatosítását, és amely egyidejűleg erkölcsi *értékalkotó*, és tönkretett életlehetőségeket *belyettesítő funkciót* is betölt. Kiegyensúlyozó, az elveszett helyett másnemű előnyöket nyújtó karaktere bizonyos fokig *kompenzációs funkciót* is takar, anélkül azonban, hogy alkalmas volna a sérelem pénzbeli egyenértékét kifejezni. Nemcsak jogalapját, hanem nagyságát is kizárólag az okozott sérelemmel lehet ugyanis "megmérni". Alkalmazásának egyéb törvényi feltételekkel való megszorítása vagy szűkítése éppen ezért általános személyiségvédelmi rangjától fosztaná meg.

*Egyedül a bíróságok azok, amelyek megőrizhetik a jogintézmény komolyságát, méltóságát és tekintélyét.* Ezt a bizalmat a demokratikus Magyar Köztársaság független bíróságainak azonban meg kell kapniuk. Bizonyosra vehető, hogy a bíróságok — nagy általánosságban — a jogintézmény *új távlatait, dimenzióit helyes mederbe fogják terelni*. Vonatkozik ez mind az ún. *bagatell igényekre*, mind pedig az *általánosabb személyiségvédelem* területeire. *Történeti és összehasonlító jogi források* állnak bíróságaink rendelkezésére, ezek segítségével, továbbá személyes elkötelezettségük; józanságuk és mértéktartásuk alapján bizonyosan képesek lesznek a jogintézményt az európai joggyakorlattal megfelelően harmonizálni.

TAMÁS LÁBÁDY

NEW DIMENSIONS OF IMMATERIAL DAMAGES IN HUNGARIAN  
CIVIL LAW

(Summary)

With this contribution on the changes of immaterial damages the author wishes to express his highest regard and respect for Professor *Béla Kemenes*. Respect is not only due to the outstanding scholar and academic teacher but also to the codificator who advocated — unfortunately without success — the inclusion of immaterial damages into the first Hungarian Civil Code.

The article displays the development and transformation from the beginning of the century to the present of this ill-fated legal institution, which was temporarily banned from the Hungarian legal system. Furthermore it presents the new aspects and dimensions opened by the judgement 34/1992 of the Hungarian Constitutional Court on immaterial damages, as valid from 1 June 1992.